

ВИДИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Стаття присвячена проблемі теоретичного визначення видів господарської діяльності юридичних осіб, взаємозв'язку з їх організаційно-правовими формами та видами. Пропонується відійти від ототожнення виду юридичної особи з її діяльністю та наголошується на необхідності визначення принципів правового регулювання господарювання.

Ключові слова: господарська діяльність, підприємництво, некомерційна діяльність, юридична особа.

В. В. Кочин

Виды хозяйственной деятельности юридических лиц: проблемы теории и практики

Статья посвящена проблеме теоретического определения видов хозяйственной деятельности юридических лиц, взаимосвязи с их организационно-правовыми формами и видами. Предлагается отойти от отождествления вида юридического лица с его деятельностью и подчеркивается необходимость определения принципов правового регулирования хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, предпринимательство, некоммерческая деятельность, юридическое лицо.

V. Kochyn

Economic activities of legal entities: problems of theory and practice

The article devoted to the theoretical definition of types of economic activity of legal entities, the relationship with their organizational and legal forms and types. It is proposed to move away from identifying the type of legal entity with its activities and stresses the need to define the principles of economic regulation.

Key words: economic activity, business, non-entrepreneurial activity, legal entity.

Постановка проблеми та її актуальність.

Останнім часом у наукових дискусіях та серед юристів-практиків знову піднімається питання про доцільність існування ГК України як законодавчого акту. Вочевидь, ті проблеми, на які наголошують поборники його ліквідації, є слушними, оскільки законодавство не може дублюватися, суперечити правовому регулюванню, а акти конкурувати між собою. Дійсно, О. С. Іоффе мав рацію, порівнюючи ГК України з підручником [1, с. 15], однак час довів необхідність закону, що регулює підприємницьку та некомерційну діяльність. Вирішальним кроком у реформуванні господарського законодавства, на нашу думку, є належне окреслення його предмета регулювання – господарської діяльності. Нині виникають дискусії

щодо окремих видів господарювання та їх віднесення до підприємництва чи некомерційної діяльності (наприклад, адвокатська діяльність), взаємозв'язку форм господарювання та форм юридичних осіб тощо.

Тим самим, актуальність дослідження видів господарської діяльності як основного об'єкту регуляторного впливу залишатиметься актуальним, зважаючи на належне інституційне формування ринків, розвитку економіки, пошуку нових форм господарювання, які не відповідають законодавчим нормам.

Таким чином, **метою** цієї статті є визначення сучасного погляду на види господарювання юридичних осіб та їх зв'язок з видами юридичних осіб та порівняння з відповідними формами господарювання. Завдання, яке вирішується у цій роботі,

полягає у висловленні принципових положень реформування господарського законодавства, з огляду на предмет його регулювання.

Виклад основного матеріалу. Вихідними положеннями для дослідження окресленої проблематики є визначення поняття господарської діяльності, встановлення її взаємозв'язку з господарською правосуб'єктністю юридичних осіб, а також цивільною правосуб'єктністю цих учасників правових відносин. Відповідно до ч. 1 ст. 3 ГК України під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Таким чином, буквальне розуміння цього законодавчого терміну має охоплювати такі ознаки як: 1) вчинення відповідних активних дій суб'єктами господарювання; 2) сферою їх діяльності є суспільне виробництво, що спрямоване на виготовлення та реалізацію результатів діяльності, що мають цінову визначеність. Доктринальними ознаками господарської діяльності, які визначаються в науковій літературі, є: а) її здійснення у сфері суспільного виробництва, а не у сфері особистого споживання; б) суспільне виробництво знаходить своє відображення у використанні майна або майнових прав; в) діяльність організовує виробництво. Таким чином, спрощене розуміння господарської діяльності зводиться до того, що вона є організаційно-майновою діяльністю [7, с. 13].

В. С. Мілаш, визначаючи специфіку господарської діяльності, звертає увагу на такі елементи як: 1) сфера її здійснення (сфера суспільного виробництва); 2) зміст (виробництво суспільних благ, що мають мінову та споживчу вартість, для задоволення потреб інших учасників господарських відносин та реалізація цих благ у товарній формі на іншій еквівалент); 3) суб'єкти, які її здійснюють (ними є суб'єкти господарювання); 4) інтереси, які виникають та мають бути реалізовані під час її здійснення (приватні інтереси в одержанні прибутку та/або досягненні інших соціально-економічних результатів, які є об'єктами як приватних, так і публічних інтересів) [4, с. 57].

Законодавче визначення господарської діяльності спирається на напрацювання економічної науки, зокрема, розуміння економічної діяльності як господарської та негосподарської. Тим самим, виникає проблема розмежування господарських відносин та цивільних відносин, особливо з огляду на різні критерії віднесення відносин до тієї чи іншої галузі права. Так, основним критерієм віднесення відносин до господарських є господарська діяльність (ч. 1 ст. 1 ГК України), натомість критерієм цивільних відносин є особисті немайнові та немайнові відносини (ч. 1 ст. 1 ЦК України), тобто йдеться про зовсім різні площини розуміння фактичних правових відносин.

Наступний аналіз господарського законодавства дозволяє визначити види відносин, які охоплюються поняттям «господарська діяльність», до яких відносяться: господарсько-виробничі (майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності), організаційно-господарські (відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю) та внутрішньогосподарські відносини (відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами) (ч. 4-7 ст. 3 ГК України). Таким чином, виникає питання щодо меж поняття господарської діяльності у загальному визначенні та у визначеннях видів господарських відносин.

Вагомим елементом характеристики господарської діяльності та її видів є суб'єкти господарювання. Відповідно до ч. 1-2 ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. До таких суб'єктів законодавство відносить: 1) господарські організації – юридичні особи, створе-

ні відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Таким чином, будь-яка юридична особа, відповідно до названої статті ГК України, є господарюючим суб'єктом. Проте, у цьому ж Кодексі вживається поняття «негосподарюючий суб'єкт» (статті 3, 175, 179, 256), до яких відносяться окремі юридичні особи. Цей законодавчий підхід породжує наукову дискусію щодо господарюючих та негосподарюючих суб'єктів, яка, на нашу думку, вирішується досить вдало В. М. Пашковим, який характеризує негосподарюючі суб'єкти через визначення їх як суб'єктів публічного права, зокрема, юридичних осіб, що фінансуються з бюджету, основною ознакою якої є публічна функція, діяльність якої при виконанні своєї основної діяльності, у тому числі шляхом надання державних послуг, спрямована на створення та підтримку необхідних матеріально-технічних умов її функціонування, що здійснюється за або без участі суб'єктів господарювання і є його господарчим забезпеченням [5, с. 133].

Незважаючи на такий виражений науковий підхід, судова практика визнає негосподарюючих суб'єктів, аналізуючи їх господарську діяльність. Так, відповідно до постанови Вишого господарського суду України 28 квітня 2009 р. № 13/178 суд встановив, що відповідно до абзацу 2 ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація (*підкреслення – суду*), таким чином, спірні відносини склалися між профспілкою (позивачем), як негосподарюючого суб'єкта, та суб'єктом господарювання (відповідача) [6]. Вважаємо, що така позиція є помилковою, оскільки у такому випадку господарська діяльність визначається, виходячи з виду юридичної особи, далі ототожнюється з підпри-

ємницькою, проте остання є лише видом господарювання.

Підставою для такого висновку є ч. 2 ст. 3 ГК України, відповідно до якої господарська діяльність, що здійснюється: а) для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом; б) без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність). Висновок, до якого дійшов суд у наведеній ілюстрації, спричинений не лише ототожненням господарювання з підприємництвом, а й підходом до статутної діяльності юридичної особи як спеціальної, навіть виняткової. Дійсно, господарсько-правова доктрина (визначаючи господарську компетенцію суб'єкта господарювання), а також цивілістична доктрина (визначаючи цивільну правосуб'єктність юридичних осіб) переважно визначають права та обов'язки юридичних осіб як виключні щодо діяльності, спрямованої на отримання та розподіл прибутку. Однак, сучасний економічний розвиток вказує на можливість здійснення одночасно як підприємницької, так і непідприємницької діяльності у вигляді основної та додаткової відповідно. Тим самим, господарсько-правове регулювання має здійснюватися не щодо всієї діяльності, а окремих її складових.

Звертаємо увагу, що відповідно до ч. 2 ст. 12 ГК України основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. Тим самим, названі засоби можуть застосовуватися як до підприємницької, так і до некомерційної господарської діяльності. Однак, попри достатню кількість регулюючих актів щодо підприємництва (навіть в умовах дерегулювання економіки) державний вплив на так званий «третій сектор» є порівняно невеликий.

Відповідно до ст. 42 ГК України підприємство – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання

(підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Господарсько-правове регулювання підприємництва спрямоване на встановлення його організаційних форм підприємництва, визначення права найму працівників і соціальні гарантії щодо використання їх праці, формулювання загальних гарантій прав підприємців, їх державну підтримку, відповідальність суб'єктів підприємництва тощо.

У свою чергу, ч. 1. ст. 52 ГК України некомерційне господарювання визначається як самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Правове регулювання некомерційного господарювання обмежується лише вказівкою на організаційні форми здійснення некомерційної господарської діяльності, а також регулювання некомерційної господарської діяльності.

Слід зауважити, що підприємницька та некомерційна господарська діяльність має відповідні організаційні форми, про що йдеться у статтях 45, 53 ГК України, проте ці форми визначаються як будь-які. При цьому, майже аксіоматично сприймається положення, що підприємницька господарська діяльність здійснюється у формі підприємницьких товариств та підприємств, а некомерційна – непідприємницьких товариств. Натомість, ст. 62 ГК України визначає підприємство як організаційну форму господарювання, тому підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності (єдиним законодавчо визначеним видом є комунальне некомерційне підприємство). У свою чергу, останні дослідження підтверджують позицію, що підприємство не є формою некомерційної діяльності.

Як приклад, наведемо положення, що дістало подальший розвиток у дослідженні Л. В. Машковської щодо класифікації некомерційних суб'єктів господарювання, виходячи з їх правового статусу та мети створення, шляхом поділу на: 1) ті, які безпосередньо здійснюють благодійну діяльність (благодійні організацій, релі-

гійні організації, об'єднання громадян); 2) які створені та діють як посередники (біржі); 3) які діють у сфері фінансових послуг (кредитні спілки, недержавні пенсійні спілки); 4) які надають правові консалтингові послуги та судову допомогу (торгово-промислові палати); 5) яким притаманні ознаки неприбутковості та є такими у випадках, передбачених виключно законом (кооперативи, кредитні спілки, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та інші) [3, с. 5]. Таким чином, слухним є запитання щодо основного елемента у визначенні виду господарської діяльності – власне діяльність, чи організаційно-правова чи вид юридичної особи.

Опосередкована відповідь на це питання міститься у судовій практиці, зокрема п. 15 Інформаційного листа від 07.04.2008 № 01-8/211 Вищого господарського суду України [2] дає відповідь на запитання: «Як співвідносяться поняття «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства», наведені у ЦК України, з поняттями «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства». Чи є вони тотожними?». Як результат, на думку суду поняття «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства» не є тотожними поняттям «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства» на основі ознаки мети та можливості розподілу прибутку між засновниками. Тим самим, неможливо встановити обов'язкову форму юридичної особи відповідно до тієї чи іншої форм господарської діяльності.

ЦК України, визначаючи підприємницькі та непідприємницькі товариства (ст.ст. 84-85) дихотомічно визначає критерії такого поділу – можливість розподілу прибутку між учасниками. Тим самим, передумовою для створення підприємницького товариства є підприємницький інтерес засновників, а непідприємницького – непідприємницький. При цьому, останні товариства наділяються можливістю здійснення підприємницької діяльності (ст. 86 ЦК України), чим піддається сумніву категорична необхідність здійснення господарської діяльності у тій чи іншій організаційно-правовій формі (звичайно, не ведучи мову про ліцензійні умови такої діяльності). Ілюстрацією такого стану речей є створення бірж як акціонерних товариств, що здійснюють некомерційну діяльність.

Така неоднозначність має прямі наслідки у непослідовному правовому регулюванні. Наприклад, звернемо увагу на ст. 167 ГК України, що регулює зміст корпоративних прав та корпоративних відносин. Так, корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації (тобто суб'єкта господарювання – прим. В. К.), що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Буквальне тлумачення названої норми може спричинити наділення корпоративними правами невідприємницькі товариства, адже йдеться про господарську організацію у розумінні ст. 55 ГК України. Звісно, вказівка на право отримання дивідендів виключає такий варіант, однак слід передбачити можливість неправосудної практики для ефективного правового регулювання.

Таким чином, аналіз законодавства та наукових підходів до господарської діяльності надає можливість зробити такі **висновки**. По-перше, ГК України має на меті регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання, тобто їх діяльності щодо створення економічного результату, що має вартісний характер та спрямований на забезпечення існування відповідного ринку. По-друге, дихотомічний поділ господарювання на підприємництво та некомерційну діяльність потребує певного перегляду, зважаючи на характер такої діяльності, а не на організаційно-правову форму суб'єкта господарювання. По-третє, існує необхідність окреслення загальних принципів регулювання некомерційної діяльності, зважаючи на сучасні економічні відносини в державі. Перспективним напрямом реформування правового регулювання господарської діяльності, на нашу думку, є розуміння господарювання не лише як підприємництва, зменшення кількості регулюючих актів, а також розмежування господарсько-правового та цивільно-правового регулювання статусу учасників правових відносин. Принциповою засадою цього процесу має бути визна-

чення організаційно-правової форми господарювання, як господарсько-правової категорії, та організаційно-правової форми юридичних осіб, як цивільно-правової категорії з неможливістю їх законодавчого ототожнення.

Література

1. *Иоффе О. С.* О хозяйственном праве (теория и практика) / О. С. Иоффе // Университетські наукові записки. – 2006. – № 3-4. – С. 6-27.
2. *Інформаційний лист* від 07.04.2008 № 01-8/211 Вищого господарського суду України // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 45.
3. *Машковська Л. В.* Правовий статус некомерційних суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Л. В. Машковська. – Одеса, 2012. – 18 с.
4. *Мілаш В. С.* Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. / В. С. Мілаш. – Х.: Право, 2008. – Ч. 1. – 496 с.
5. *Пашков В. М.* Діяльність суб'єктів господарювання як об'єкт правового регулювання: проблема кваліфікації / В. М. Пашков // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. – Харків, 2011. – № 1. – С. 124-134.
6. *Постанова* Вищого господарського суду України від 28 квітня 2009 р. № 13/178 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2325565.html
7. *Хозяйственное право: [учебник]* / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; под ред. В. К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.

References

1. *Ioffe O. S.* O khoziaistvennom prave (teoryia y praktyka) / O. S. Ioffe // Universytetski naukovi zapysky. – 2006. – № 3-4. – S. 6-27.
2. *Information letter* from 07.04.2008 № 01-8/211 of Supreme Economic Court of Ukraine // Visnyk hospodarskoho sudochynstva. – 2008. – № 3. – S. 45.
3. *Mashkovska L. V.* Pravovyi status nekomertsiinykh subiektiv hospodariuvannia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.04 «Hospodarske pravo; hospodarsko-protseualne pravo» / L. V. Mashkovska. – Odesa, 2012. – 18 p.

4. *Milash V. S.* Hospodarske pravo: kurs leksii: u 2 ch. / V. S. Milash – Kh.: Pravo, 2008. – Ch. 1. – 496 p.

5. *Pashkov V. M.* Diialnist subiektiv hospodariuvannia yak obiekt pravovoho rehuliuвання: problema kvalifikatsii / V. M. Pashkov // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy: zb. nauk. pr. – Kharkiv, 2011. – № 1. – P. 124-134.

6. *Decree* of Supreme Economic Court of Ukraine from 28 April 2009 № 13/178 [Electronic resource] – Access mode: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2325565.html

7. *Khoziaistvennoe pravo*: [uchebnyk] / V. K. Mamutov, H. L. Znamenskyi, K. S. Khakhulyn y dr.; edit. Mamutov V. K. – K.: Yuryнком Ynter, 2002. – 912 p.